

Α. ΠΡΩΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Κοινωνικές επιπτώσεις

«Κοινωνικές και ψυχολογικές επιπτώσεις των σεισμών
του 1999 στους κατοίκους του λεκανοπεδίου της
Πρωτεύουσας:
Η περίπτωση του Ιλίου»

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ιστορικό της έρευνας

Με δεδομένο ότι η Ελλάδα αποτελεί μία από τις πλέον σεισμογενείς περιοχές του πλανήτη –στον ελλαδικό χώρο απελευθερώνεται το 2% της παγκόσμιας σεισμικής ενέργειας και το 50% της σεισμικής ενέργειας της Ευρώπης–, η διερεύνηση των προβλημάτων του εκάστοτε σεισμόπληκτου πληθυσμού συνιστά πάντοτε επίκαιρη διαδικασία. Σ' αυτό το πλαίσιο κινούμενο, το Ινστιτούτο Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών διεξήγαγε την τρίτη κατά σειρά έρευνα με αντικείμενο το στεγαστικό πρόβλημα των σεισμοπλήκτων, με σκοπό την υποβοήθηση, μεταξύ άλλων, των κοινωνικών στόχων του ΟΑΣΠ κατά την παρέμβασή του σε σεισμόπληκτες περιοχές.

Οι δύο έρευνες που προηγήθηκαν της παρούσας μελέτησαν τις επιπτώσεις των σεισμών του 1995, οι οποίοι χρονικά απείχαν ελάχιστα μεταξύ τους, στο Αίγιο και στο νομό Γρεβενών, αντίστοιχα. Τα αποτελέσματα των δύο αυτών ερευνών έχουν ήδη δημοσιευθεί σε ισάριθμα βιβλία τα οποία εκδόθηκαν από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών με τους τίτλους: α) *Το στεγαστικό πρόβλημα των σεισμοπλήκτων του Αιγίου* και β) *Το στεγαστικό πρόβλημα των σεισμοπλήκτων του Νομού Γρεβενών. Ομοιότητες και διαφορές με το Αίγιο*.

Ο σεισμός της 7ης Σεπτεμβρίου 1999 που έπληξε την ευρύτερη περιοχή της Πρωτεύουσας, πέραν των ανθρώπινων απωλειών και των

βλαβών στα κτήρια, προξένησε σοβαρές κοινωνικές και ψυχολογικές επιπτώσεις στον πληθυσμό.

Η παρούσα εργασία, με θέμα *Οι κοινωνικές και ψυχολογικές επιπτώσεις των σεισμών του 1999 στους κατοίκους του λεκανοπεδίου της Πρωτεύουσας: Η περίπτωση του Ιλίου*, αποτελεί εμπειρική κοινωνική έρευνα που ανέλαβε το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Έρευνών (ΕΚΚΕ) από τον Οργανισμό Αντισεισμικού Σχεδιασμού και Προστασίας (ΟΑΣΠ). Αντικείμενό της είναι η διερεύνηση των κοινωνικών και ψυχολογικών επιπτώσεων του σεισμού της 7ης Σεπτεμβρίου 1999 στον πληθυσμό του Λεκανοπεδίου, με επιλεγμένη περιοχή έρευνας το Δήμο Ιλίου. Το πρόγραμμα βασίζεται στη διενέργεια επιτόπιας έρευνας με δομημένο ερωτηματολόγιο σε πολλές σεισμόπληκτες οικογένειες ώστε να προκύψουν αντιπροσωπευτικά αποτελέσματα.

2. Η ερευνητική ομάδα

Υπεύθυνη της έρευνας και κινητήρια δύναμή της, όπως και των δύο παρόμοιων ερευνών που προηγήθηκαν, ήταν η αείμνηστη Αναστασία Κουβέλη, η οποία τη σφράγισε με την προσωπική της ευαισθησία και το εύρος της επιστημονικής της γνώσης. Μετά τον αιφνίδιο θάνατό της, τον Οκτώβριο του 2002, υπεύθυνος της έρευνας ανέλαβε ο αντιπρόεδρος του Δ.Σ. του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών και Διευθυντής του Ινστιτούτου Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας, καθηγητής Θωμάς Μαλούτας.

Τα υπόλοιπα δύο μέλη της κύριας ερευνητικής ομάδας αποτελούν οι ερευνητές του ΕΚΚΕ Γιώργος Παππάς και Κώστας Σακελλαρόπουλος.

Την ερευνητική ομάδα συμπληρώνουν οι εξωτερικές συνεργάτιδες Σήλια Νικολαΐδου, καθηγήτρια Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και Αναστασία-Βαλεντίνη Ρήγα, καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Η ερευνητική ομάδα καταθέτει την εργασία αυτή ως ελάχιστο φόρο τιμής στη μνήμη της εμπνεύστριάς της Αναστασίας Κουβέλη.

3. Προβληματική και σκεπτικό

Η προβληματική που αναπτύχθηκε αφορά τις κοινωνικές και ψυχολογικές συνέπειες των σεισμών του Σεπτεμβρίου 1999 για τον πληθυσμό που επλήγη στο Λεκανοπέδιο της Πρωτεύουσας. Ειδικότερα, το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στις ακόλουθες δύο κατηγορίες σεισμοπλήκτων: α) Στο τμήμα εκείνο του πληθυσμού που έχασε ολοσχερώς την κατοικία του (κατάρρευση ή αναγκαιότητα κατεδάφισης, δηλαδή τα λεγόμενα «κόκκινα») και β) στο τμήμα εκείνο του πληθυσμού, του οποίου η κατοικία υπέστη ζημιές και έχρηζε επισκευών (τα λεγόμενα «κίτρινα»). Ασφαλώς, οι συνέπειες των σεισμών δεν περιορίζονται στις δύο παραπάνω υποομάδες, αλλά αφορούν το σύνολο του πληθυσμού στη σεισμόπληκτη περιοχή, ακόμη και στην ευρύτερη (ψυχολογικές επιπτώσεις, όπως φοβίες, ανασφάλειες κ.ά.). Όμως, οι δύο αυτές πληθυσμιακές ομάδες είναι, αναμφισβήτητα, αυτές που χαρακτηρίζονται από τη συγκέντρωση αρνητικών επιπτώσεων και αποτελούν, ταυτόχρονα, αντικείμενο της κρατικής πολιτικής στον τομέα της στεγαστικής αποκατάστασης.

Οι κύριες μορφές της κρατικής παρέμβασης σε περίπτωση σεισμού είναι παραδοσιακά η παροχή έτοιμης κατοικίας από το κράτος και η χορήγηση δανείου με ευνοϊκούς όρους για αγορά ή ανέγερση κατοικίας. Η διαχρονική εξέλιξη της κρατικής πολιτικής στον τομέα αυτόν είναι η ιστορία της μετάβασης από την παροχή έτοιμης κατοικίας (προσφυγικές κατοικίες) στη χορήγηση ευνοϊκών δανείων από το κράτος, με μόνη πρόσφατη εξαίρεση την αποκατάσταση των πληγέντων στο νομό Γρεβενών, όπου επανεμφανίζεται η παροχή έτοιμης κατοικίας.

Η βασική μας παραδοχή –που τεκμηριώνεται από τις δύο προηγούμενες παρόμοιες έρευνες στο Αίγιο και στο νομό Γρεβενών– για

τον προσανατολισμό της έρευνας είναι η θέση μας ότι, ανεξάρτητα από το μέγεθος του σεισμού, οι καταστροφικές του επιπτώσεις συγκεντρώνονται, πρωτίστως, σε κοινωνικά ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες με κύρια χαρακτηριστικά το χαμηλό εισόδημα και το χαμηλό επίπεδο των συνθηκών στέγασης προ του σεισμού. Η κατάσταση αυτή είναι απόρροια του γεγονότος ότι το στεγαστικό πρόβλημα είναι, κατά βάση, οικονομικό πρόβλημα: το πρόβλημα του υψηλού κόστους της κατοικίας, ενός απαραίτητου καταναλωτικού αγαθού. Έτσι, ο πληθυσμός που πλήττεται κάθε φορά συγκεντρώνει συχνά και πρόσθετα επιβαρυντικά κοινωνικά χαρακτηριστικά, όπως γήρανση (συνάρτηση της κατοικίας με τον κύκλο ζωής του νοικοκυριού), υψηλό επίπεδο ανεργίας, χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Κατά συνέπεια, η επιτυχής εφαρμογή της πολιτικής στεγαστικής αποκατάστασης προσκρούει σε –και οφείλει να τα αντιμετωπίσει– μια σειρά από προβλήματα και τις συνέπειές τους, όπως η ανεπάρκεια του ύψους των δανείων, η ανάγκη εξειδικευμένης πληροφόρησης, προσαρμοσμένης στις ανάγκες του ειδικού αυτού πληθυσμού, ο κίνδυνος γκετοποίησης κ.ά.. Από την άλλη πλευρά, είναι ευνόητο ότι η επιλογή της εκάστοτε πολιτικής στεγαστικής αποκατάστασης και οι δυνατότητες υλοποίησής της συναρτώνται άμεσα και με μια σειρά από άλλους παράγοντες: αστική ή αγροτική περιοχή, πυκνότητα δόμησης, κεντρική ή μη περιοχή, τιμές γης, ιδιοκτησιακό καθεστώς. Ωστόσο, ο σεισμός εμπερικλείει δυνάμει και θετικές εξελίξεις, τόσο για τους πληγέντες όσο και για την ίδια την περιοχή: βελτίωση των συνθηκών στέγασης (παράδειγμα, τα χωριά στο νομό Γρεβενών) και οικιστική αναβάθμιση της περιοχής.

Εκτός, όμως, από την οριστική στεγαστική αποκατάσταση των πληγέντων, ένα άλλο θέμα εξαιρετικής σημασίας με άμεσες κοινωνικές και ψυχολογικές συνέπειες είναι οι προσωρινές μεταστεγάσεις, δηλαδή η στεγαστική διαδρομή του νοικοκυριού κατά το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί από το σεισμό μέχρι την εγκατάσταση στη νέα κατοικία:

φιλοξενία σε συγγενείς, σκηνή, βοηθητικό οίκημα, κοντέινερ, ενοικιαζόμενη κατοικία. Προφανώς, οι μορφές αλλά και το πλήθος των προσωρινών μεταστεγάσεων αποκτούν ιδιαίτερη σημασία λόγω του σχετικά μακρού χρονικού διαστήματος που απαιτείται για την επισκευή ή την ανέγερση της κατοικίας γενικότερα.

Η εξέταση της ψυχολογικής διάστασης του θέματος κρίθηκε σκόπιμη σε συνάρτηση με την παρατήρηση ότι υπάρχει διαπλοκή μεταξύ στεγαστικού προβλήματος και ψυχολογικών προβλημάτων, αλλά και μεταξύ προβλήματος στον εργασιακό χώρο και ψυχολογικών προβλημάτων. Εδώ θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι ως πρόβλημα εργασίας λόγω του σεισμού νοείται η ανεργία, παροδική ή μη (π.χ., κλείσιμο της επιχείρησης έως ότου γίνουν οι απαραίτητες επισκευές ή οριστικό κλείσιμό της). Από την άλλη πλευρά, ο σεισμός είναι δυνατό να δημιουργήσει αυτόνομα ψυχολογικά προβλήματα σε ορισμένες ομάδες πληθυσμού, χωρίς αυτά να συνδέονται με την ύπαρξη στεγαστικού προβλήματος ή προβλήματος εργασίας. Τέτοια προβλήματα είναι, για παράδειγμα, ο φόβος ή το στρες και η σωματοποίηση αυτών των συναισθημάτων που εκδηλώνεται με κακή ποιότητα του ύπνου, αδυναμία αυτοσυγκέντρωσης κ.λπ.. Στη συνέχεια, τα ψυχολογικά αυτά προβλήματα είναι δυνατό να έχουν επιπτώσεις στον τομέα της εργασίας, όπως στην παραγωγικότητα, για παράδειγμα.

4. Θεματικοί άξονες της έρευνας

Με βάση την παραπάνω προβληματική, οι θεματικοί άξονες της έρευνας είναι οι εξής:

α) όσον αφορά το ζήτημα των κοινωνικών επιπτώσεων:

- Προσδιορισμός της κοινωνικοοικονομικής φυσιογνωμίας των πληγέντων νοικοκυριών.
- Οι στεγαστικές συνθήκες πριν το σεισμό: Ηλικία κτηρίου, άδεια οικοδόμησης, τύπος κατοικίας, ιδιοκτησιακό καθεστώς, τρόπος

απόκτησης, μέγεθος κατοικίας, ανέσεις, δείκτης πυκνοκατοίκησης, ποιοτικά χαρακτηριστικά, βαθμός ικανοποίησης.

- Το χρονικό διάστημα της προσωρινής μεταστέγασης (από το σεισμό μέχρι τη διεξαγωγή της έρευνας): μορφές και χρονική διάρκεια των προσωρινών μεταστεγάσεων, οι διάφορες πηγές βοήθειας προς τους σεισμοπαθείς, το είδος και η αξιολόγηση της βοήθειας από τους ίδιους τους πληγέντες, πληροφόρηση, σχέσεις με αρμόδιους/εμπλεκόμενους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς και αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς τους, επάρκεια ή μη της ψυχολογικής στήριξης που δόθηκε, γνώμες και στάσεις απέναντι στις κρατικές παρεμβάσεις.

- Επιθυμίες και προσδοκίες ως προς την οριστική στεγαστική αποκατάσταση: ιδιοκτησιακό καθεστώς οριστικής κατοικίας, τοποθεσία (στο ίδιο οικόπεδο ή αλλού και πού), ιδιοκτησιακό καθεστώς οριστικής κατοικίας, τρόπος απόκτησης σε περίπτωση ιδιοκατοίκησης (αγορά ή ανέγερση κατοικίας), επιθυμίες όσον αφορά ορισμένα κύρια χαρακτηριστικά της οριστικής κατοικίας.

- Οικονομικές παράμετροι όσον αφορά την οριστική στεγαστική αποκατάσταση: συμπληρωματικές ως προς το κρατικό δάνειο πηγές χρηματοδότησης, προσδιορισμός του ύψους της οικονομικής επιβάρυνσης σε σχέση με τις οικονομικές δυνατότητες του νοικοκυριού, χρονικός ορίζοντας.

- Επισκευές: προσδιορισμός των ζημιών που υπέστη η κατοικία, χρηματοδότηση και πορεία των επισκευών, κόστος.

β) όσον αφορά το ζήτημα των ψυχολογικών επιπτώσεων:

- Προσδιορισμός της ψυχοκοινωνικής ταυτότητας και των τραυματικών εμπειριών των ατόμων που επλήγησαν από το σεισμό στην περιοχή της έρευνας, δεδομένου ότι τα τραυματικά γεγονότα αποτελούν βαθιά βιώματα για τα άτομα, με αποτέλεσμα να αλλάζουν τον τρόπο αναπαράστασης του κόσμου των παιδιών, των εφήβων, των ενηλίκων που

ζουν στη συγκεκριμένη περιοχή, γεγονότα τα οποία ονομάζουμε αντιδράσεις μετατραυματικού στρες.

- Πρώτες αντιδράσεις και συμπεριφορές μετά το σεισμό, προσδιορισμός ψυχολογικών προβλημάτων, διαφοροποίηση προσωπικών σχέσεων (οικογενειακών, επαγγελματικών, με τους γείτονες κ.ά.), αποδοτικότητα στην εργασία, χρήση ψυχολογικής υποστήριξης ή μη και αξιολόγησή της.

5. Μεθοδολογία – Στόχοι – Δείγμα

Η πραγματοποίηση της έρευνας βασίστηκε στη διεξαγωγή επιτόπιας έρευνας με δομημένα ερωτηματολόγια προς τους σεισμόπληκτους. Το μέγεθος του δείγματος προσδιορίστηκε κατά τρόπον ώστε τα αποτελέσματα της έρευνας να είναι έγκυρα και αντιπροσωπευτικά. Η έρευνα σχεδιάστηκε να διεξαχθεί σε μία από τις σεισμόπληκτες περιοχές του ΠΣ Πρωτευούσης με κριτήριο τη δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων και για ευρύτερες περιοχές, αλλά και με κριτήριο τη δυνατότητα πρόσβασης στους πληγέντες και την ανταπόκρισή τους στην παροχή των απαιτούμενων πληροφοριών. Η περιοχή που, κατά τη γνώμη μας, συγκέντρωνε τα παραπάνω χαρακτηριστικά ήταν ο Δήμος Ιλίου.

Η μελέτη των στόχων της ψυχολογικής έρευνας βασίστηκε στη διεξαγωγή επιτόπιας-ποιοτικής έρευνας σε οικογένειες της περιοχής, μέσω δομημένων συνεντεύξεων με την Εγώ-Οικολογική προσέγγιση, με ερωτηματολόγιο Ψυχοκοινωνικής Ταυτότητας (IMIS), των M. Zavalloni & Louis Guirin, διαμορφωμένο ανάλογα για την ελληνική οικογένεια από την Α.-Β. Ρήγα. Το συγκεκριμένο μεθοδολογικό εργαλείο χρησιμοποιείται και ως εργαλείο έρευνας δράσης για την ψυχοκοινωνική στήριξη των ατόμων αυτών.

Όπως δηλώνεται και στον τίτλο του προγράμματος, η έρευνα αυτή κινείται σε δύο άξονες για: 1) Την καταγραφή, ανάλυση και ερμηνεία των κοινωνικών και ψυχολογικών επιπτώσεων του σεισμού του 1999 στους κατοίκους της περιοχής Ίλιο και 2) την εξαγωγή χρήσιμων

συμπερασμάτων για την πορεία αποκατάστασης του πληγέντος πληθυσμού στην περιοχή μελέτης, τη σύγκρισή τους με τα συμπεράσματα παρόμοιων ερευνών που εκπονήσαμε σε άλλες σεισμόπληκτες περιοχές (Αίγιο, Γρεβενά), για την υποβοήθηση, μεταξύ άλλων, των κοινωνικών στόχων του ΟΑΣΠ κατά την παρέμβασή του σε σεισμόπληκτες περιοχές. Η επιλογή του δείγματος στηρίχτηκε στη βάση των καταστάσεων που καταρτίστηκαν από τα συνεργεία του ΥΠΕΧΩΔΕ αμέσως μετά τους σεισμούς. Η πρόσβασή μας στις καταστάσεις αυτές έγινε δυνατή χάρη στη συνδρομή του Δήμου Ιλίου. Επεξεργαστήκαμε συνολικά περίπου 2.000 καταγραφές αυτοψιών, προκειμένου να εξασφαλιστεί η επάρκεια διευθύνσεων για τη συμπλήρωση περίπου 500 ερωτηματολογίων. Η επιλογή έγινε με τυχαίο δείγμα για τα νοικοκυριά των οποίων η κατοικία είχε οπωσδήποτε υποστεί ζημιές από το σεισμό.

6. Ερωτηματολόγιο – Συνεντευκτές

Με βάση την προβληματική της έρευνας καταρτίστηκε το ερωτηματολόγιο που αποτελείται από 7 Τμήματα. Ένας από τους στόχους μας ήταν ο χρόνος συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου αυτού, πέρα από την καλύτερη δυνατή κάλυψη της προβληματικής μας, να μην υπερβαίνει τη μισή ώρα. Η διάρκεια αυτή θεωρείται στις κοινωνικές επιστήμες ως η πλέον ενδεδειγμένη και ταυτόχρονα ως η maximum επιτρεπτή.

Η οριστική μορφοποίηση του ερωτηματολογίου (το οποίο επισυνάπτεται) πραγματοποιήθηκε κατόπιν της συμπλήρωσης, σε κατοίκους της περιοχής, 15 ερωτηματολογίων, τα οποία όμως δεν συμπεριελήφθησαν στο δείγμα μας, επειδή ορισμένα από αυτά παρουσίαζαν, προφανώς, κάποιες ατέλειες εφόσον ήταν δοκιμαστικά. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημάνουμε ότι βασική μας αρχή, κατά τη διεξαγωγή της επιτόπιας έρευνας, ήταν να μην επισκεφθούμε, πλην εξαιρέσεων, πάνω από μία φορά κάθε ερωτώμενο κάτοικο. Η αρχή αυτή επιβάλλεται τόσο για επιστημονικούς λόγους (κόπωση του ερωτωμένου

με αποτέλεσμα τη διαφορετική ποιότητα της παρεχόμενης πληροφορίας κατά την πρώτη και τη δεύτερη επίσκεψη) όσο και για λόγους ευρύτερης στρατηγικής της κοινωνικής έρευνας: η πραγματοποίηση κοινωνικών ερευνών μέσω ερωτηματολογίων αντιμετωπίζει συχνά το πρόβλημα της κόπωσης των κατοίκων λόγω των πολλών ερευνών αγοράς που πραγματοποιούνται.

Στη συνέχεια καταρτίστηκε η ομάδα των συνεντευκτών/ερευνητών. Καταλήξαμε σε μία ομάδα 9 ατόμων, από τα οποία 7 ήταν αποκλειστικά συνεντευκτές πεδίου και 2 βοηθοί γραφείου και συνεντευκτές για τους ελέγχους που πραγματοποιήσαμε. Και τα 9 αυτά άτομα ήταν τελειόφοιτοι κοινωνικών επιστημών. Η εκπαίδευση των συνεντευκτών έγινε σε δύο φάσεις: σύντομη εκπαίδευση γραφείου και αναλυτική εκπαίδευση ανά άτομο στη φάση των δοκιμαστικών ερωτηματολογίων.

Η συμπλήρωση και οι έλεγχοι ερωτηματολογίων από την ομάδα των 9 συνεντευκτών/ερευνητών έγιναν κατά τη διάρκεια Ιουνίου και Ιουλίου 2001. Να σημειωθεί ότι η περίοδος αυτή αντενδείκνυται για τη διενέργεια επιτόπιων ερευνών σε νοικοκυριά, διότι πολλές οικογένειες έχουν ήδη αναχωρήσει για διακοπές, με αποτέλεσμα να χρειάζεται αντικατάσταση, πολλαπλή κάποτε, πράγμα που επιβαρύνει σημαντικά την έρευνα σε χρόνο. Αρχικά, η έρευνα είχε προγραμματισθεί για Σεπτέμβριο-Οκτώβριο, εποχή πολύ καταλληλότερη. Προτιμήσαμε, ωστόσο, τη διεξαγωγή της νωρίτερα, έστω και με την παραπάνω επιβάρυνση, η οποία εξουδετερώνεται από τη μεγαλύτερη χρονική εγγύτητα προς το σεισμό, εφόσον είχαμε ολοκληρώσει τις προαπαιτούμενες εργασίες.

II. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Μετά τη στατιστική επεξεργασία των στοιχείων, όπως αυτά προέκυψαν από τα 445 ερωτηματολόγια που τελικά συμπληρώθηκαν, παρουσιάζονται

τα αποτελέσματα της έρευνας σύμφωνα με τη σειρά του ερωτηματολογίου.

A. Κοινωνικά χαρακτηριστικά του υπεύθυνου

Η κοινωνική φυσιогνωμία του ερευνώμενου πληθυσμού προσδιορίζεται στην έρευνα αυτή, με άξονα αναφοράς τον υπεύθυνο του νοικοκυριού, αλλά και το ίδιο το νοικοκυριό. Χρησιμοποιήσαμε τις εντελώς απαραίτητες κοινωνικές μεταβλητές (μέγεθος νοικοκυριού, ηλικία του υπεύθυνου, φύλο, επίπεδο εκπαίδευσης κ.λπ.) προκειμένου να προσδιορίσουμε τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του υπεύθυνου και του νοικοκυριού, με βάση το σκεπτικό ότι το επίπεδο στέγασης δεν είναι δυνατόν να προσδιορισθεί χωρίς το συσχετισμό του μεγέθους της κατοικίας με το μέγεθος του νοικοκυριού.

Από τα στοιχεία μας, λοιπόν, τεκμηριώνεται ότι τα διμελή, τριμελή και τετραμελή νοικοκυριά αντιπροσωπεύουν περίπου τα 3/4 του συνόλου των σεισμόπληκτων νοικοκυριών της περιοχής, με ποσοστά που κατανέμονται σχεδόν εξίσου ανάμεσα στις τρεις προαναφερθείσες κατηγορίες. Τα μονομελή και πενταμελή νοικοκυριά συγκεντρώνουν το 12,4% και το 8,8%, αντίστοιχα. Τα πολυμελέστερα νοικοκυριά υποαντιπροσωπεύονται πλήρως.

Είναι εμφανής η διαφορά με το Αίγιο και τα Γρεβενά, όπου τα ολιγομελή νοικοκυριά αποτελούν την πλειονότητα.

Όσον αφορά την ηλικία του υπεύθυνου του νοικοκυριού, όπως συνάγεται από τα στοιχεία της έρευνας, τα 2/3 περίπου του δείγματος καλύπτουν τις ηλικίες από 24 και κάτω έως 54 ετών. Οι ηλικιακές ομάδες 65-74 και 75+ αντιπροσωπεύουν το 20% των υπευθύνων. Πρόκειται, λοιπόν, για νέο πληθυσμό, ο οποίος ακριβώς λόγω του συγκεκριμένου χαρακτηριστικού του έχει αυξημένες υποχρεώσεις που σχετίζονται με την επαγγελματική αποκατάστασή του, με την εκπαίδευση των νεότερων μελών του νοικοκυριού κ.λπ..

Η απόκλιση από τα στοιχεία των ερευνών στο Αίγιο και στα Γρεβενά είναι μεγάλη. Συγκεκριμένα, στο Αίγιο οι υπεύθυνοι 65-74 ετών και 75+ υπερβαίνουν το 40%, ενώ στα Γρεβενά προσεγγίζουν το 55%. Αντίστοιχα, στις νεότερες πληθυσμιακές ομάδες, τα ποσοστά είναι πολύ χαμηλότερα, συγκρινόμενα με αυτά των σεισμόπληκτων υπευθύνων της περιοχής του Ιλίου.

Προτού προχωρήσουμε στην εξέταση της κατά φύλο κατανομής του υπεύθυνου του νοικοκυριού, χρειάζεται να διευκρινίσουμε ότι ως υπεύθυνους του νοικοκυριού δεχτήκαμε εξίσου άνδρες και γυναίκες, με την προϋπόθεση ότι πληρούσαν κάποιες προϋποθέσεις, όπως τη συνυπευθυνότητα στις οικονομικές αποφάσεις, και ήταν σε θέση να δώσουν τις απαραίτητες πληροφορίες για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Όπως αποδεικνύεται από τα στοιχεία μας, οι γυναίκες υπεύθυνες υπερτερούν σημαντικά έναντι των ανδρών: 62,2% έναντι 37,8%. Η υπερεκπροσώπηση αυτή των γυναικών οφείλεται, βέβαια, στο γεγονός ότι οι επισκέψεις των συνεντευκτών πραγματοποιούνταν τις πρωινές ώρες, πράγμα που ευνοούσε τη συμμετοχή των γυναικών στην έρευνα, αφού οι περισσότεροι άνδρες έλειπαν στη δουλειά.

Παρόλο, όμως, που οι συνθήκες συνέντευξης στο Αίγιο και στα Γρεβενά δεν διέφεραν ουσιαστικά από τις αντίστοιχες συνθήκες στην περιοχή του Ιλίου, παρατηρούμε τη μικρή συμμετοχή των γυναικών στις δύο αυτές περιοχές. Η παρατήρηση αυτή παραπέμπει στην παραδοσιακή δομή που επικρατεί στις μικρές κοινωνίες, με τον άνδρα να είναι υπεύθυνος τόσο ουσιαστικά όσο και τυπικά.

Σχετικά με την οικογενειακή κατάσταση του/της υπεύθυνου/ης, διαπιστώνουμε ότι τα 3/4 περίπου είναι έγγαμοι/ες, 9,2% άγαμοι/ες, 7,0% διαζευγμένοι/ες και 10,3% χήροι/ες.

Σε σύγκριση με τους σεισμόπληκτους του Αιγίου και των Γρεβενών, παρατηρούμε ότι στις δύο αυτές περιοχές τα ποσοστά των έγγαμων είναι μειωμένα, ενώ οι ερωτώμενοι που έχουν χηρεύσει είναι υπερδιπλάσιοι

αυτών του Ιλίου, απόρροια –άλλωστε– της γήρανσης του πληθυσμού σε Αίγιο και Γρεβενά, όπως πιστοποιείται από τις δύο αντίστοιχες έρευνες.

Το επίπεδο εκπαίδευσης του υπεύθυνου είναι η μεταβλητή που θα μας απασχολήσει στη συνέχεια. Όπως φαίνεται, το μεγαλύτερο ποσοστό (33,3%) συγκεντρώνουν οι απόφοιτοι δημοτικού και έπονται οι απόφοιτοι λυκείου ή εξατάξιου γυμνασίου, με 23,6%. Η κατηγορία «ούτε δημοτικό» αντιπροσωπεύει ένα μικρό ποσοστό, ενώ η παρουσία πτυχιούχων μέσης τεχνικής, ανώτερης και ανώτατης σχολής δεν είναι αμελητέα.

Η κατάσταση στο Αίγιο και στα Γρεβενά εμφανίζεται αντεστραμμένη: υψηλά ποσοστά στις χαμηλές εκπαιδευτικές βαθμίδες και παρουσία ελάχιστων πτυχιούχων ανώτερων και ανώτατων σχολών. Συγκρίνοντας τα αποτελέσματα των τριών ερευνών, επιβεβαιώνεται ότι το εκπαιδευτικό επίπεδο ανέρχεται όσο απομακρυνόμαστε από αγροτικές περιοχές και πλησιάζουμε προς αστικές, ενώ είναι επίσης περισσότερο ανεβασμένο ανάμεσα σε νεαρότερες πληθυσμιακές κατηγορίες, όπως συμβαίνει με την περιοχή του Ιλίου.

B. Οικονομικά χαρακτηριστικά του υπεύθυνου

Από τους 445 ερωτώμενους εργάζονται οι 186, αναμενόμενο, άλλωστε, δεδομένου ότι το 62,2% του δείγματος αποτελείται από γυναίκες υπεύθυνες νοικοκυριού που παραδοσιακά ασχολούνται με τα οικιακά. Στη συνέχεια θα εξετάσουμε την κύρια ασχολία του υπεύθυνου, τον αριθμό των εργαζόμενων μελών του νοικοκυριού, τη θέση στο επάγγελμα του υπεύθυνου, το ύψος του συνολικού μηνιαίου εισοδήματος του νοικοκυριού και το βαθμό κάλυψης των αναγκών του. Σημειωτέον ότι οι δύο τελευταίες μεταβλητές καλύπτουν το Τμήμα Ζ του ερωτηματολογίου, αλλά θα συνεξετασθούν με αυτές του Τμήματος Β, προκειμένου να ολοκληρωθεί, αναπόσπαστα, η προσέγγιση της οικονομικής κατάστασης των σεισμοπλήκτων.

Η κύρια ασχολία του υπεύθυνου αναδεικνύεται σε χαρακτηριστικό πρωταρχικής σημασίας, διότι αντικατοπτρίζει τόσο την οικονομική όσο και την κοινωνική φυσιογνωμία του νοικοκυριού. Όπως συνάγεται από τα στοιχεία της έρευνας, οι μισοί ερωτώμενοι είναι συνταξιούχοι ή ασχολούνται με τα οικιακά (23,9% και 26,1%, αντίστοιχα). Συνεπώς δεν μένει πολύς χώρος για τις υπόλοιπες κατηγορίες. Οι εργαζόμενοι αποτελούν το 41,5%, όσοι ζητούν εργασία το 5,9%, ενώ τα ποσοστά των υπεύθυνων εισοδηματιών και όσων σπουδάζουν μόλις και εμφανίζονται.

Όσο για το Αίγιο και τα Γρεβενά, η κατάσταση δεν διαφοροποιείται σημαντικά ως προς τα ποσοστά των εργαζομένων –τηρουμένων πάντοτε των αναλογιών, δεδομένης της υπερεκπροσώπησης των γυναικών που εμφανίζονται ως υπεύθυνες νοικοκυριού στην περιοχή του Ιλίου. Βέβαια, τα ποσοστά των συνταξιούχων και των ασχολούμενων με τα οικιακά ουδόλως προσεγγίζουν τα αντίστοιχα του Ιλίου, πράγμα που επίσης δικαιολογείται από τη γήρανση του πληθυσμού, τη χαμηλή εκπροσώπηση των γυναικών του δείγματος και την αποκλειστική απασχόληση των γυναικών της υπαίθρου στις αγροτικές εργασίες.

Ο αριθμός των εργαζομένων μελών του νοικοκυριού συμβάλλει στον προσδιορισμό της οικονομικής φυσιογνωμίας του. Σύμφωνα με τα στοιχεία μας, στο 40,9% των νοικοκυριών εργάζεται μόνο ένα μέλος, στο 28,5% εργάζονται δύο, ενώ οι περιπτώσεις τριών, τεσσάρων και πέντε εργαζομένων μελών ανά νοικοκυριό είναι ελάχιστες. Όσο για τα σεισμόπληκτα νοικοκυριά που δεν διαθέτουν κανένα εργαζόμενο μέλος, αυτά καλύπτουν το 1/4 του συνόλου.

Στο Αίγιο και στα Γρεβενά, η παρουσία μεγάλου αριθμού συνταξιούχων διαφοροποιεί την κατάσταση. Έτσι, ενώ εντοπίζεται μεγάλος αριθμός νοικοκυριών με κανένα εργαζόμενο μέλος (34,6% στο Αίγιο και 54,1% στα Γρεβενά), λιγότερα είναι και τα νοικοκυριά που διαθέτουν ενεργά μέλη στη σύνθεσή τους, συγκριτικά πάντοτε με τα αντίστοιχα του Ιλίου.

Ως προς τη θέση στο επάγγελμα, διαπιστώνουμε ότι τα 3/4 και πλέον των σεισμοπλήκτων του Ιλίου είναι μισθωτοί, ενώ οι αυτοαπασχολούμενοι συγκεντρώνουν περίπου το 16%. Η μεγάλη συγκέντρωση των μισθωτών ίσως να οφείλεται και στο γεγονός της υπερεκπροσώπησης των γυναικών οι οποίες τείνουν περισσότερο από τους άνδρες προς τη μισθωτή απασχόληση. Εξάλλου, η κοινωνική σύνθεση της περιοχής δικαιολογεί απόλυτα την παρουσία μεγάλου αριθμού μισθωτών.

Σε σύγκριση με το Αίγιο η απόκλιση είναι μεγάλη και με τα Γρεβενά ακόμη μεγαλύτερη. Η σύνθεση του πληθυσμού στις δύο αυτές περιοχές ευνοεί την αυτοαπασχόληση, στα κτήματα ή στην κτηνοτροφία, ενώ τα περιθώρια για μισθωτή εργασία στενεύουν καθώς πλησιάζουμε προς αγροτικές περιοχές.

Το συνολικό μηνιαίο εισόδημα του νοικοκυριού θα ολοκληρώσει την προσέγγιση της οικονομικής κατάστασης του νοικοκυριού. Να σημειωθεί, βέβαια, ότι οι απαντήσεις των μελών του δείγματος εκμαιεύονται με κάποια δυσκολία λόγω της καχυποψίας των ερωτωμένων που σχετίζεται με τη δήλωση των εισοδημάτων στην εφορία. Η δυσκολία αυτή αντανακλάται και στον αριθμό των απαντήσεων οι οποίες αντιστοιχούν σε 358 (80,4%) επί του συνόλου των 445 ερωτωμένων. Πάντως, από τα στοιχεία που διαθέτουμε προκύπτει ότι το 30,7% των νοικοκυριών έχει συνολικό μηνιαίο εισόδημα που υπερβαίνει τις 350.000 δρχ., το εισόδημα του 17% κυμαίνεται μεταξύ 250.001 και 300.000 δρχ., του 14,2% μεταξύ 100.001 και 150.000 δρχ. και του 13,4% μεταξύ 150,001 και 200.000 δρχ., για να περιοριστούμε στις εισοδηματικές εκείνες κατηγορίες που υπερέχουν αριθμητικά. Σε γενικές γραμμές, παρατηρούμε ότι, αν αφαιρέσουμε τις δύο ακραίες εισοδηματικές κατηγορίες (μέχρι 100.000 δρχ. και πάνω από 350.000 δρχ.) που αποτελούν το 34,3%, τα εισοδήματα του υπόλοιπου 65,7% κινούνται μεταξύ 100.001 και 350.000 δρχ..

Σε σύγκριση με το μηνιαίο συνολικό εισόδημα των Αιγιωτών και των Γρεβενιωτών σεισμοπλήκτων –λαμβανομένης υπόψη και της χρονικής απόστασης ανάμεσα στην παρούσα και στις έρευνες του Αιγίου και των Γρεβενών–, οι σεισμόπληκτοι του Ιλίου πλεονεκτούν οικονομικά έναντι των ομοιοπαθών τους σε Αίγιο και Γρεβενά. Είχαμε ήδη επισημάνει, στις προηγούμενες έρευνες, τις χαμηλές οικονομικές δυνατότητες των Αιγιωτών και πολύ περισσότερο των σεισμοπλήκτων στην περιοχή των Γρεβενών.

Τέλος, με την εξέταση του βαθμού κάλυψης των αναγκών του νοικοκυριού με βάση το συνολικό μηνιαίο εισόδημά του εισάγεται η υποκειμενική διάσταση, πέραν της αντικειμενικής, η οποία τεκμηριώθηκε με αριθμούς. Από τα στοιχεία μας διαπιστώνουμε ότι, σύμφωνα με τις αξιολογήσεις των υπευθύνων τους οι ανάγκες των μισών σχεδόν νοικοκυριών (47,5%) καλύπτονται σε μέτριο βαθμό, του 21% καλύπτονται ικανοποιητικά, του 14,8% μάλλον επαρκώς, ενώ το 15,2% θεωρεί ότι δεν καλύπτονται καθόλου.

Τα στοιχεία του Αιγίου και των Γρεβενών παραπέμπουν σε αξιοσημείωτες διαφοροποιήσεις, πράγμα που ερμηνεύεται τόσο από τη διαφορετική κοινωνικοοικονομική φυσιογνωμία όσο και από τη διαφορά καταναλωτικών προτύπων που υιοθετούνται από αγροτικούς και αστικούς πληθυσμούς.

Έχοντας σχηματίσει την κοινωνικοοικονομική εικόνα των σεισμοπλήκτων του Ιλίου, μπορούμε να συνοψίσουμε, σε αδρές γραμμές, ότι ένα τυπικό σεισμόπληκτο νοικοκυριό της περιοχής αποτελείται κυρίως από δύο, τρία ή τέσσερα μέλη, με υπεύθυνους που εντάσσονται στις νέες ηλικιακές ομάδες, έγγαμους κατά τα 3/4, κυρίως απόφοιτους δημοτικού και εξαταξίου γυμνασίου ή λυκείου. Όσο για την κύρια ασχολία του υπεύθυνου, φαίνεται ότι οι μισοί είναι συνταξιούχοι ή ασχολούνται με τα οικιακά και οι εργαζόμενοι αποτελούν το 41,5%. Σε κάθε νοικοκυριό εργάζονται συνήθως ένας ή δύο, οι οποίοι είναι στραμμένοι κυρίως προς

τη μισθωτή απασχόληση. Το συνολικό μηνιαίο εισόδημα της πλειονότητας κυμαίνεται σε μέτρια επίπεδα, χωρίς να καλύπτει ικανοποιητικά τις ανάγκες του νοικοκυριού.

Σε σύγκριση με τα στοιχεία μας από τις έρευνες του Αιγίου και των Γρεβενών, αναδεικνύονται σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των σεισμοπλήκτων του Αιγίου και των Γρεβενών αφενός και των ομοιοπαθών της περιοχής του Ιλίου αφετέρου. Πάντως, και στην περιοχή του Ιλίου, τηρουμένων των αναλογιών και εξαιρουμένων κάποιων διαφορών που χαρακτηρίζουν την κοινωνικοοικονομική σύνθεση του πληθυσμού, οι σεισμόπληκτοι ανήκουν σε κοινωνικά ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες με χαμηλά εισοδήματα, τα οποία δεν επαρκούν για να καλύψουν ικανοποιητικά, τουλάχιστον, τις ανάγκες τους.

Γ. Η κατοικία πριν το σεισμό

Η πρώτη παρατήρηση που μπορεί να γίνει στη σύντομη αυτή παρουσίαση του τμήματος της έρευνας για την κατοικία που έμεναν τα νοικοκυριά του Ιλίου πριν τον σεισμό είναι ότι καμία από τις κατοικίες του δείγματος δεν είχε χαρακτηριστεί κόκκινη, δηλαδή κατεδαφιστέα. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μην συμπληρωθεί το τμήμα Ε' του ερωτηματολογίου που αφορούσε τη μελλοντική κατοικία. Τα στοιχεία λοιπόν της κατοικίας πριν τον σεισμό συμπίπτουν με τα στοιχεία της κατοικίας μετά το σεισμό.

Πέραν αυτού το τμήμα αυτό διαιρείται σε δύο μέρη που συνιστούν τις δύο βασικές όψεις του στεγαστικού ζητήματος: Τα αντικειμενικά χαρακτηριστικά της κατοικίας και τους υποκειμενικούς χαρακτηρισμούς και τις αξιολογήσεις των ερωτωμένων για την κατοικία τους. Όπως γνωρίζουμε, οι δύο αυτές όψεις είναι αλληλένδετες αλλά δεν ταυτίζονται πάντα.

1. Αντικειμενικά χαρακτηριστικά της κατοικίας

Οι πλειονότητα των κατοικιών του δείγματος βρίσκονται σε κτήρια με 3 έως 5 κατοικίες (49%) και ακολουθούν κατοικίες σε κτήρια με 6 και πάνω κατοικίες (22%). Είναι συνεπώς αναμενόμενο ότι όσον αφορά τον αριθμό των ορόφων των κτηρίων τα περισσότερα είναι διώροφα (56%) ή ισόγεια (26%). Η χρήση του ισόγειου είναι κυρίως κατοικία (73%) και δευτερευόντως κατάστημα (20%). Το 40% των κατοικιών βρίσκονται στο ισόγειο και το 36% στον πρώτο όροφο.

Πρόκειται γενικώς για μικρές κατοικίες 51 έως 100 τ.μ. (70%), με δύο ή τρία κύρια δωμάτια (82%), εκτός της κουζίνας. Το ίδιο και τα οικόπεδα όπου είναι κτισμένες. Πάνω από το μισά (53%) έχουν εμβαδόν μέχρι 300 τ.μ. Αξίζει πάντως να σημειώσουμε ότι ένα πολύ μεγάλο ποσοστό (34%) δήλωσε ότι δεν γνωρίζει το εμβαδόν του οικοπέδου της κατοικίας του. Κύριος τρόπος θέρμανσης είναι το καλοριφέρ (78%) και ακολουθούν οι σόμπες πετρελαίου (15%). Ως προς την ηλικία του κτηρίου, το 63% έχουν κτιστεί την εικοσαετία 1966-1985, με επικέντρωση στο έτος 1983. Το 90% δήλωσε ότι η κατοικία έχει κτιστεί εντός σχεδίου πόλης και το ίδιο ποσοστό (89%) ότι είχε άδεια οικοδόμησης.

Συνοπτικά τα πληγέντα κτήρια του δείγματος από το σεισμό είναι μάλλον παλιάς κατασκευής διώροφα με δύο ή τρία δωμάτια. Μάλλον υψηλός είναι και ο δείκτης πυκνοκατοίκησης (1,1 άτομα ανά κύριο δωμάτιο). Αν διαιρέσουμε το δείγμα σε δύο κατηγορίες, παρατηρούμε ότι η ανεπάρκεια χώρου εμφανίζεται πολύ υψηλότερη για τα νοικοκυριά με τέσσερα και άνω μέλη (1,5 άτομα ανά κύριο δωμάτιο). Για τα νοικοκυριά με τρία ή λιγότερα μέλη η κατάσταση είναι σημαντικά καλύτερη (0,8 άτομα ανά κύριο δωμάτιο).

Ως προς το καθεστώς ενοίκησης αξιοσημείωτο είναι το υψηλό ποσοστό ιδιόκτητης κατοικίας (81%), το οποίο γενικά είναι χαρακτηριστικό της ελληνικής κοινωνίας. Το υψηλό ποσοστό ιδιοκτητών

επιβεβαιώνεται και στην έρευνα του Αιγίου το 1996 (84%). Για το ποσοστό των ενοικιαστών (13%), ο μέσος όρος ενοικίου ήταν 70.000 δρχ.. Από τους ιδιοκατοικούντες, ο τρόπος απόκτησης της κατοικίας πάλι αναδεικνύει ένα πάγιο χαρακτηριστικό της ελληνικής οικογένειας, μια και το υψηλότερο ποσοστό (34%) απέκτησε την κατοικία του μέσω κληρονομιάς, δωρεάς, γονικής παροχής ή προίκας και ακολουθούν η αυτοστέγαση με ποσοστό 32% και η αγορά με ποσοστό 23%. Ο μέσος όρος, τέλος, των δαπανών ύδρευσης, ηλεκτρικού, θέρμανσης και κοινο-χρήστων ήταν 45.504 δρχ..

2. Υποκειμενικά χαρακτηριστικά της κατοικίας

Όσον αφορά την οικονομική επιβάρυνση που αντιπροσωπεύουν οι δαπάνες της κατοικίας σε σχέση με το εισόδημα του νοικοκυριού, η πλειονότητα απάντησε ότι είναι μέτρια (36%) ή μεγάλη (34%). Το 53% εκτιμά ότι το κυριότερο πλεονέκτημα της κατοικίας του είναι το ότι αυτή είναι ιδιόκτητη. Χαρακτηριστικό και σε πλήρη συμφωνία με τα αντικειμενικά χαρακτηριστικά της κατοικίας είναι ότι μόνο το 17% θεωρεί την ευρυχωρία πλεονέκτημα. Αντίστοιχα, το υψηλότερο ποσοστό (24%) δηλώνει ως σημαντικότερο μειονέκτημα της κατοικίας του το μικρό εμβαδόν, την ανεπάρκεια ελεύθερων/υπαίθριων χώρων (19%) και την παλαιότητα κατασκευής (16%) καθώς και την κακή και πρόχειρη κατασκευή (11%).

Δ. Η περίοδος μετά το σεισμό και τα διάφορα προβλήματα

Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει επτά ενότητες. Οι ερωτήσεις που περιλαμβάνονται στην τέταρτη ενότητα του ερωτηματολογίου αναφέρονται στη συμπεριφορά του δείγματος σε σχέση με τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν μετά το σεισμό, τον τρόπο αντιμετώπισής τους από αυτούς, τη συμπαράσταση της Πολιτείας και των αρμοδίων φορέων προς αυτούς, τις θετικές και αποθετικές πλευρές αυτής της συμπαράστασης,

καθώς και το βαθμό ικανοποίησης του δείγματος ως προς τα προσδοκώμενα αποτελέσματα της κρατικής παρέμβασης και βοήθειας.

Ειδικότερα από τις τριανταέξι (36) ερωτήσεις της υποενότητας Δ', οι πρώτες δέκα (10) αφορούν τις ψυχολογικές αντιδράσεις του δείγματος εξαιτίας του σεισμού και τις επιπτώσεις που είχε τόσο σε προσωπικό επίπεδο (αλλαγή διάθεσης και συμπεριφοράς) όσο και σε κοινωνικό, οι υπόλοιπες αποτιμούν τη συνεισφορά της Πολιτείας προς τους σεισμόπληκτους.

Πού βρισκόσαστε όταν έγινε ο σεισμός (Δ1)

Λόγω της ώρας του σεισμού (2.45 μμ.), και σύμφωνα με τις απαντήσεις του δείγματος, στο σπίτι τους μαζί με άλλους βρίσκονταν κυρίως γυναίκες μη εργαζόμενες και ηλικιωμένα άτομα άνω των 60 ετών, ενώ εκτός κατοικίας και εκτός Ιλίου βρέθηκε το 33% των ανδρών.

Τι χαρακτήριζε τη συμπεριφορά σας μετά το σεισμό (Δ2)

Μετά από ένα σεισμό και μάλιστα ένα ισχυρό σεισμό, το συναίσθημα που κυριαρχεί ολοκληρωτικά σχεδόν είναι ο φόβος, ο φόβος για ένα νέο σεισμό. Η πλειοψηφία του δείγματος (93%) δεν ξέφυγε από αυτόν τον κανόνα. Άλλωστε τις πρώτες στιγμές μετά τον αρχικό σεισμό (ταρακούνημα), κανείς δεν γνωρίζει μέχρι να ενημερωθεί από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, αν ο σεισμός που έγινε είναι ο κύριος ή αν επακολουθήσουν και άλλοι ισχυρότεροι μετασεισμοί, με αποτέλεσμα το συναίσθημα του φόβου για νέο σεισμό να εντείνεται και να συνοδεύεται από εξίσου δυσάρεστα συναισθήματα, όπως άγχος και απελπισία. Πράγματι, τα κυρίαρχα συναισθήματα που χαρακτήριζαν τη συμπεριφορά του δείγματος μετά το σεισμό, εκτός από το φόβο για ένα νέο σεισμό, ήταν άγχος (88%), απελπισία (66%), τάση φυγής (44%), αδράνεια (32%), κατάθλιψη (22%). Η απελπισία ξεπερνιέται από τους νέους ενώ εντείνεται στους άνω των 60 ετών (81%) και στους λιγότερο μορφωμένους (92%).

Επίσης παρατηρείται αύξηση του άγχους στους μη εργαζόμενους. Παράλληλα με το φόβο και την αγωνία για το τι θα επακολουθήσει, τουλάχιστο οι πιο ψύχραιμοι (51%) αποζητούν άμεσα την ενημέρωση (83%) και δραστηριοποιούνται για την αντιμετώπιση της έκτρωπης κατάστασης (71%) απευθυνόμενοι στις αρμόδιες υπηρεσίες για την αντιμετώπιση των προβλημάτων (55%).

Προβλήματα λόγω των σεισμών σε μέλη του νοικοκυριού (Δ3, Δ4, Δ5, Δ6, Δ7)

Η απώλεια ζωής προσφιλών συγγενικών προσώπων και ατόμων του ευρύτερου φιλικού περιβάλλοντος μετά από ένα σεισμό αποτελεί αναμφισβήτητα έναν από τους κύριους στρεσογόνους παράγοντες, μια ολική ανατροπή της ζωής των επιζώντων. Η ταυτόχρονη απώλεια τόσο της ζωής όσο και του υλικού κελύφους, όχι μόνο της κατοικίας αλλά και του περιβάλλοντος χώρου (καταστροφή, κατάρρευση κτηρίων, χώρων λατρείας και άλλων κτισμάτων που σημασιοδοτούν την παράδοση), αναμφισβήτητα δημιουργεί μια τεράστια ψυχολογική αναστάτωση σε όλους όσους καλούνται να αντιμετωπίσουν την καινούργια δυσάρεστη – αβίωτη εν πολλοίς – πραγματικότητα. Αναντίρρητα η βαρύτητα των ψυχολογικών επιπτώσεων στους πληγέντες πληθυσμούς συνδέεται άμεσα με το μέγεθος των φυσικών καταστροφών και τις απώλειες προσφιλών προσώπων. Εντείνεται βέβαια έμμεσα από τις δυσκολίες αντιμετώπισης των προβλημάτων που θα προκύψουν σε μεταγενέστερη βάση (οικονομικές επιβαρύνσεις, διοικητικές και γραφειοκρατικές δυσκολίες, δυνατότητα αναπλήρωσης των απωλειών).

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας στη συγκεκριμένη περιοχή δεν υπήρξαν απώλειες ζωών και οι καταστροφές των υλικών αγαθών δεν ήταν καταλυτικές (π.χ., ολική κατάρρευση κατοικιών με θύματα). Για παράδειγμα «βαρύ τραυματισμό», ανέφεραν μόνο 5 άτομα (1%) και «ελαφρύ τραυματισμό» 30 άτομα (7%). Έτσι, παρά το γεγονός

ότι ο σεισμός επηρέασε ψυχολογικά ως ένα βαθμό 163 άτομα (37%) ή επιδείνωσε προϋπάρχοντα προβλήματα ψυχικής υγείας (7%), ως επί το πλείστον γυναίκες (8%), οι περισσότεροι (54%) ανέφεραν ότι δεν αντιμετώπισαν ψυχολογικά προβλήματα, είτε οι ίδιοι είτε άλλα μέλη της οικογένειάς τους.

Συνήθειες και συμπεριφορές στο Α' εξάμηνο μετά το σεισμό

Σύμφωνα με αποτελέσματα επιστημονικών ερευνών στρεσογόνοι παράγοντες διαφοροποιούν ως ένα βαθμό τις συνήθειες και τις συμπεριφορές των ανθρώπων για ένα σημαντικό διάστημα μετά την εκδήλωση της στρεσογόνου κατάστασης.

Η ανατροπή της καθημερινότητας επιδρά αρνητικά κατ' αρχάς στις πιο σημαντικές φυσιολογικές λειτουργίες του ανθρώπου: τον ύπνο, το φαγητό και τη σεξουαλική δραστηριότητα.

Συνήθειες όπως το κάπνισμα και η κατανάλωση καφέ και αλκοόλ επίσης μεταβάλλονται ανάλογα με τη βαρύτητα των στρεσογόνων παραγόντων και τη δυνατότητα τόσο της πρακτικής όσο και της ψυχοσυναισθηματικής αντιμετώπισής τους.

Οι ζημιές του σεισμού του Σεπτεμβρίου 1999 στη συγκεκριμένη περιοχή και στο συγκεκριμένο δείγμα, όπως έχουμε αναφέρει και προηγούμενα, ήταν σχετικά περιορισμένες (κυρίως μικρής έκτασης υλικές καταστροφές), γεγονός που αποτυπώνεται και στις απαντήσεις που αφορούν τη διαφοροποίηση των συνηθειών και των συμπεριφορών τους το πρώτο εξάμηνο μετά το σεισμό. Ειδικότερα, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 1, για την πλειοψηφία του δείγματος (65%) μόνο ο ύπνος τους διαταράχθηκε, ιδιαίτερα των ηλικιωμένων ατόμων (66% των άνω των 50 ετών), φυσιολογική αντίδραση αφού για ένα μεγάλο διάστημα επακολούθησαν αρκετοί μετασεισμοί όλες τις ώρες του εικοσιτετραώρου. Οι νεότεροι, 30-39 ετών και 40-49 ετών, αποδείχθηκαν πιο ψύχραιμοι

αφού όπως δήλωσαν (33% και 34% αντίστοιχα) ο ύπνος τους παρέμεινε (ανέφελος) χωρίς μεταβολή.

Οι διατροφικές συνήθειες (φαγητό) της πλειοψηφίας του δείγματος (71%) δεν μεταβλήθηκαν, ιδιαίτερα δε των νέων, από 18-29 ετών (83%). Μείωση στην κατανάλωση φαγητού δήλωσε το 21% των ερωτηθέντων με υψηλότερα ποσοστά στις ηλικίες 50-59 ετών και 60+.

Ως προς τη σεξουαλική δραστηριότητα, η συμπεριφορά του δείγματος διαφοροποιείται κατ' αρχήν ηλικιακά. Τους πιο ηλικιωμένους (60+) η ερώτηση δεν τους αφορά (74%). Από τους υπόλοιπους ερωτηθέντες ένα ποσοστό 17% δήλωσε πως η σεξουαλική τους συμπεριφορά μετά το σεισμό δεν διαφοροποιήθηκε.

Προβλήματα λόγω των σεισμών σε μέλη του νοικοκυριού (Δ5, Δ6, Δ7)

Τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετώπισε ο πληθυσμός κατηγοριοποιήθηκαν σε δύο υποενότητες. Η πρώτη αφορά ερωτήματα σχετικά με τις ψυχικές και άλλες διαταραχές που τους δημιούργησε ο σεισμός, η δεύτερη αναφέρεται στις υλικές απώλειες, τα προβλήματα προσωρινής στέγασης, τις διοικητικές δυσκολίες κ.λπ. Στη δεύτερη υποενότητα των ερωτημάτων το σύνολο των ερωτηθέντων (99%) σημείωσε ως κυρίαρχο πρόβλημα τις ζημιές στην κατοικία τους και τις δυσκολίες με την προσωρινή στέγαση (87%) και οικονομικά προβλήματα (74%), ενώ οι γυναίκες υπογράμμισαν τις δυσκολίες με τα παιδιά (34%).

Πρόθεση επίσκεψης σε ειδικούς μετά τους σεισμούς και βοήθεια (Δ8, Δ9)

Τα τελευταία χρόνια ο θεσμός της ψυχολογικής στήριξης των πληγέντων από φυσικές ή άλλες καταστροφές έχει γενικευθεί και στην Ελλάδα. Στην περιοχή της έρευνας, όπως σημειώσαμε ήδη, οι φυσικές καταστροφές ήταν περιορισμένες και δεν υπήρξαν απώλειες ζώων. Υποθέτουμε λοιπόν ότι η ψυχολογική πίεση που ένιωθαν οι ερωτηθέντες θα ήταν λιγότερο έντονη σε σύγκριση με τους πληγέντες σε περιοχές που

υπέστησαν είτε ολική καταστροφή της κατοικίας τους είτε απώλεια προσφιλών συγγενικών προτύπων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Συνήθειες και συμπεριφορές το Α΄ δμηνο μετά το σεισμό

ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΣΥΝΗΘΕΙΕΣ	ΧΩΡΙΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗ		ΑΥΞΗΣΗ + 1		ΜΕΙΩΣΗ - 1		ΔΕΝ ΜΕ ΑΦΟΡΑ	
		%		%		%		%
Κάπνισμα	98	22%	94	21%	4	1%	247	56%
Καφές	257	58%	101	23%	15	3%	70	16%
Αλκοόλ	89	20%	13	3%	2	*	339	76%
Ύπνος	129	29%	22	5%	289	65%	3	1%
Ψυχοφάρμακα	9	2%	32	7%	—	—	400	90%
Άλλα φάρμακα	80	18%	43	10%	1	*	317	71%
Φαγητό	317	71%	32	7%	93	21%	1	*
Σεξουαλική Δραστηριότητα	211	47%	4	1%	430	29%	77	17%

Διάψευση προσδοκιών (Δ10)

Μετά από μια φυσική καταστροφή, όπως ένας ισχυρός σεισμός, η αρωγή της πολιτείας καθίσταται αναγκαία. Ωστόσο, συχνά έχει αποδειχθεί στην πράξη η αρωγή της πολιτείας να είναι ελλιπής, περιορισμένη, αργή, δημιουργώντας στους πληγέντες συναισθήματα μεγαλύτερης απόγνωσης από αυτά που τους προξένησε η φυσική καταστροφή. Αυτά τα συναισθήματα απογοήτευσης ένιωσαν οι μισοί ερωτηθέντες (51%) με προεξάρχοντες υπαίτιους φορείς αφενός το Κράτος/πολιτεία υπό την ευρεία έννοια (68%) και το ΔΗΜΟ-ΥΠΕΧΩΔΕ, δευτερευόντως (18% και 13%, αντίστοιχα).

Χαρακτηρισμός βοήθειας που έλαβαν (Δ11)

Η βεβαιότητα των περισσότερων ερωτηθέντων ότι η βοήθεια που θα λάβουν δεν θα ήταν ουσιαστική αλλά αμελητέα και μικρή, βοήθεια που

δεν θα αλάφρωνε τα προβλήματά τους, οδήγησε πολλούς από τους ερωτηθέντες στην απόφαση να μη την αναζητήσουν. Έτσι δεν ζήτησαν βοήθεια από φιλανθρωπικές οργανώσεις το 96%, τις ιδιωτικές εταιρείες το 94%, από την εκκλησία το 93%, τη νομαρχία το 92%, τους συντοπίτες-γείτονες το 85%, την πολεοδομία το 83%, τους φίλους το 71%, τους συγγενείς το 49%, τον ΤΑΣ/ΓΑΣ το 47%, τον Δήμο το 19%.

Βοήθεια που έλαβαν (Δ12)

Η βοήθεια της πολιτείας προς τους πληγέντες αφορούσε κατ' αρχήν το χρηματικό ποσό των 200.000 δρχ. που το έλαβε το 95% του δείγματος και δευτερευόντως τρόφιμα (52%), σκηνές (44%) καθώς και επίδομα ενοικίου (30%). Εκτός από τα βοηθήματα αυτά, πάνω από τους μισούς (51%) δήλωσαν πως φιλοξενήθηκαν. Στις υλικές απώλειες, εκτός των ελαφρών ζημιών που υπέστη η κατοικία τους, το 84% δήλωσε καταστροφή της οικοσκευής των.

Διαμόρφωση σχέσεων (Δ15)

Τις πρώτες ώρες μετά από μια φυσική καταστροφή η επιθυμία που διακατέχει τους διασωθέντες είναι να επικοινωνήσουν με τα αγαπημένα τους πρόσωπα, τους συγγενείς και τους φίλους.

Σ' αυτές τις συνθήκες, πολλές φορές οι σχέσεις με τους γείτονες γίνονται στενότερες, ενώ συχνά αναπτύσσονται σχέσεις συνεργασίας και με άγνωστα πρόσωπα που μπορεί στις δύσκολες στιγμές να βοήθησαν. Στην περιοχή του Ιλίου, 41% από τους ερωτηθέντες δήλωσε πως βελτιώθηκαν οι σχέσεις τους με τους γείτονες, ενώ το 52% τόνισε πως παρέμειναν ίδιες. Επειδή στην περιοχή αυτή δεν υπήρξαν έντονα προβλήματα, οι σχέσεις με τα πρόσωπα του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος και τους φίλους σε γενικές γραμμές δεν άλλαξαν.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Διαμόρφωση διαπροσωπικών σχέσεων

	Ίδιες	Πιο κοντά	Καινούργιες σχέσεις
Με τους γείτονες	52%	41%	30%
Με τον/την σύζυγο/σύντροφο	65%	8%	7%
Παιδιά	66%	13%	3%
Γονείς	53%	9%	1%
Αδέλφια	77%	11%	2%
Φίλους	82%	14%	–
Συναδέλφους	35%	–	–
Προϊστάμενους	29	–	–
Υπαλλήλους στις υπηρεσίες	69	–	–

Διακοπή εργασίας Δ16

Ένα ποσοστό 41% των ερωτηθέντων δήλωσαν πως διέκοψαν την εργασία τους εξαιτίας των σεισμών, ενώ όσον αφορά την αποδοτικότητα τους σ' αυτήν οι περισσότεροι (56%) δήλωσαν πως δεν διαφοροποιήθηκε και ένα μικρό ποσοστό (18%) πως μειώθηκε.

Πρόθεση φυγής από την περιοχή (Δ19).

Πολλοί είναι οι παράγοντες που οδηγούν τους ανθρώπους να επιλέξουν μια περιοχή ως τόπο της μόνιμης κατοικίας τους. Από τη στιγμή που εγκαθίστανται και σε συσχετισμό με το χρόνο εγκατάστασης, ο τόπος κατοικίας γίνεται ο δεσμός με την περιοχή. Στην πορεία, οικονομικές αδυναμίες ή άλλες αιτίες που εμποδίζουν τη μετεγκατάσταση της οικογένειας σε άλλη περιοχή της επιλογής τους διαμορφώνουν το δεσμό με την περιοχή σε δεσμά και συχνά πολλοί κάτοικοι νιώθουν δέσμιοι των περιστάσεων. Άλλες φορές συναισθηματικοί, ψυχολογικοί παράγοντες κρατούν τους ανθρώπους σε μια περιοχή όπου οι αναμνήσεις και η συνήθεια δεν τους επιτρέπουν να επιλέξουν καινούργιο τόπο κατοικίας. Οι δύο τάσεις –ανάγκη μετεγκατάστασης σε άλλη περιοχή με ταυτόχρονη αδυναμία και ανάγκη παραμονής λόγω συναισθηματικο-

ψυχολογικού δεσίματος με την περιοχή- αποτυπώνονται και στις απαντήσεις του δείγματος.

Πράγματι, το 42% δήλωσαν ότι «δεν ήθελαν να φύγουν από την περιοχή γιατί έχουν συνηθίσει και τους αρέσει» και 36% «θα ήθελαν να φύγουν αλλά δεν μπορούν γιατί στη συγκεκριμένη περιοχή βρίσκεται η κατοικία τους».

Αξιολόγηση του έργου της Πολιτείας

Οι φυσικές καταστροφές (σεισμοί, πλημμύρες, ξηρασία) δημιουργούσαν στις κοινωνίες που τις υφίσταντο ανυπέρβλητα εμπόδια και ανατροπές σε πολλαπλά επίπεδα (κοινωνικο-οικονομικό, συναισθηματοψυχολογικό). Οι πιο οργανωμένες από αυτές λάμβαναν και λαμβάνουν έγκαιρα μέτρα για την πρόληψη και τον περιορισμό τους μέσα από ακριβή και αποτελεσματικό σχεδιασμό, με στόχο τις όσο το δυνατόν λιγότερες απώλειες τόσο στον υλικό πλούτο όσο και στο έμψυχο υλικό.

Η Ελλάδα ως κατ' εξοχήν σεισμογενής χώρα υφίσταται για πολλές δεκαετίες τη σεισμοπάθειά της με απαράδεκτη αδιαφορία.

Μελέτες και έρευνες ταραάζουν κατά καιρούς τη μακαριότητα που διακρίνει τους περισσότερους κατοίκους και ειδικούς, τις εποχές που η σεισμικότητα της ευρύτερης περιοχής βρίσκεται σε ύφεση. Αρκεί βέβαια μια ελαφρά σεισμική δόνηση για να επαναφέρει στο προσκήνιο θέματα που αφορούν τη σεισμικότητα των περιοχών, την υιοθέτηση μέτρων από την πολιτεία για πιο αυστηρούς αντισεισμικούς κανονισμούς κ.λπ. Ασφαλώς τα τελευταία χρόνια έχουν βελτιωθεί κατά πολύ οι τεχνικές προδιαγραφές των κατασκευών με αποτέλεσμα να έχουν περιορισθεί οι γενικευμένες καταστροφές που έχουν σημειωθεί στο παρελθόν (π.χ., καταστροφικοί σεισμοί στα Επτάνησα τη δεκαετία του '50). Ωστόσο, η σεισμικότητα της περιοχής και η επιστημονική πρόοδος σε θέματα αντισεισμικής προστασίας απαιτούν μια πιο οργανωμένη στάση της

πολιτείας τόσο για την πρόληψη των σεισμών όσο και για την υποστήριξη των πολιτών στην αποκατάσταση των ζημιών μετά από ένα σεισμό.

Η αξιολόγηση του έργου της Πολιτείας μετά τους σεισμούς του 1999 φαίνεται από τις απαντήσεις του δείγματος εξαιρετικά εύγλωττη σε όλους τους τομείς (πρβλ. Πίνακα 3).

Μόνο στο επίπεδο της άμεσης συμπαράστασης, όπως και της διάσωσης των εγκλωβισμένων και της περίθαλψης των τραυματιών, η ανταπόκριση της Πολιτείας αποτιμήθηκε θετικά από τους ερωτώμενους με ποσοστά 61% και 56%, αντίστοιχα.

Αντίθετα σ' ό,τι αφορούσε τη μεταγενέστερη στάση της Πολιτείας είτε ως κοινωνική μέριμνα (πρόνοια για τα παιδιά, τους ηλικιωμένους, τους ασθενείς) είτε ως αρωγή για την αποκατάσταση των υλικών ζημιών, η αποτίμηση του έργου της πολιτείας από την πλειοψηφία των ερωτηθέντων ήταν (εξαιρετικά) αρνητική.

Αξιολόγηση έργου πολιτείας (Δ20)

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

	<i>Ικανοποιητική</i>	<i>Μέτρια</i>	<i>Ανεπαρκής</i>
Ενημέρωση/πληροφόρηση κατοίκων	29%	26%	37%
Διάσωση εγκλωβισθέντων	61%	12%	11%
Περίθαλψη τραυματιών	56%	15%	9%
Τροφοδοσία	36%	25%	25%
Στέγαση σεισμοπλήκτων	27%	28%	32%
Οργάνωση καταυλισμών	26%	21%	31%
Συνθήκες υγιεινής στους Καταυλισμούς	9%	16%	45%
Υποδομή καταυλισμών	13%	16%	38% Δ.Α. 33%
Εκτίμηση Ζημιών	36%	26%	28%
Οικονομική ενίσχυση για άμεσες ανάγκες	19%	26%	49% <i>συνεχίζεται</i>

Πρόνοια για τα παιδιά	7%	8%	46%
Πρόνοια για τους ηλικιωμένους και τους ασθενείς	7%	9%	45% Δ.Α. 39%
Δανειοδότηση	9%	14%	47%
Ανοικοδόμηση περιοχής	14%	14%	44%
Ρυθμοί αποκατάστασης ζημιών	12%	26%	47%
Ευελιξία & συντονισμός Δραστηριοτήτων	16%	29%	38%
Διαφάνεια διαδικασιών	13%	18%	36% Δ.Α. 32%
Συνολική αξιολόγηση έργου πολιτείας	19%	44%	32%

Πού οφείλονται οι μεγάλες καταστροφές που επήλθαν με τους σεισμούς

Από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων (πρβλ. Πίνακα 4), όσον αφορά την αιτιολόγηση των μεγάλων καταστροφών που επήλθαν με τους σεισμούς του 1999, απορρέει μια γενικευμένη αποποίηση ευθυνών και έλλειψη αυτοκριτικής ως προς τις προσωπικές ευθύνες που φέρουν οι ίδιοι οι κάτοικοι των περιοχών που επλήγησαν. Το γεγονός ότι πράγματι ο σεισμός είναι ένα φυσικό φαινόμενο, συχνά δύσκολο να προβλεφθεί, δεν σημαίνει ότι οι καταστροφές είναι άμεσα ή μοναδικά εξαρτώμενες από τη φύση του φαινομένου (ένταση του σεισμού). Συχνά οι κατασκευαστικές ελλείψεις, η αυθαιρεσία της δόμησης, η παραβίαση των οικοδομικών κανονισμών και άλλες τεχνικές ατέλειες (ανέγερση κτηρίων σε επισφαλή εδάφη με ακατάλληλα υλικά) επιφέρουν δυσάρεστα αποτελέσματα (από μερική ως ολική καταστροφή των κατοικιών). Έτσι μόνο ένα 47% των ερωτηθέντων θεώρησε ότι οι καταστροφές των κατοικιών ήταν ευθύνη και των ιδιοκτητών που παραβίασαν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο τους οικοδομικούς κανονισμούς. Όταν γίνει συνείδηση αφενός στους πολίτες ο σεβασμός των τεχνικών προδιαγραφών και αφετέρου στο κράτος ο έγκαιρος προγραμματισμός, ο σωστός σχεδιασμός και η αυστηρή εφαρμογή των τεχνικών προδιαγραφών, οι ολέθριες καταστροφές που τυραννούν τον τόπο από συστάσεως θα περιορισθούν.

Πού οφείλονται οι μεγάλες καταστροφές που επήλθαν με τους σεισμούς (Δ23)

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Ένταση σεισμού (φυσικό φαινόμενο)	93%
Ευθύνη εργολάβων / μηχανικών	82%
ΓΟΚ (ανεπάρκεια)	80%
Αυθαίρετη δόμηση (έλλειψη σεβασμού κανονισμών)	70%
Ευθύνη αρμόδιων υπηρεσιών για άδεια οικοδόμησης	78%
Ευθύνη ιδιοκτητών (αντισεισμική προστασία της κατασκευής)	47%
Θεϊκή τιμωρία	41%

Χαρακτηρισμός κατοικίας από το κλιμάκιο των μηχανικών (Δ31)

Οι αυτοψίες από το κλιμάκιο των μηχανικών αφορούσαν την κατάταξη των κατοικιών στις τρεις γνωστές κατηγορίες: πράσινη, κίτρινη, κόκκινη.

Στην περιοχή του Ιλίου, οι περισσότερες κατοικίες κρίθηκαν τόσο στην πρώτη (93%) όσο και στη δεύτερη (100%) αυτοψία από τους μηχανικούς έχοντας την αποδοχή των ερωτηθέντων (92%).

III. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μετά την ολοκλήρωση της έρευνας, διαπιστώνουμε ότι τα συμπεράσματά μας δεν αφίστανται από εκείνα των δύο ερευνών που προηγήθηκαν, στο Αίγιο και στο νομό Γρεβενών. Έτσι, είμαστε σε θέση να επισημάνουμε και πάλι ότι οι καταστροφικές επιπτώσεις ενός σεισμού, ανεξάρτητα από το μέγεθός του, συγκεντρώνονται πρωτίστως σε κοινωνικά ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες με κύρια χαρακτηριστικά το χαμηλό εισόδημα και

το χαμηλό επίπεδο των συνθηκών στέγασης προ του σεισμού. Η κατάσταση αυτή είναι απόρροια του γεγονότος ότι το στεγαστικό πρόβλημα είναι, κατά βάση, οικονομικό πρόβλημα, που σχετίζεται με το υψηλό κόστος της κατοικίας.

Η χρησιμότητα του ερευνητικού προγράμματος έγκειται στην εξαγωγή των συμπερασμάτων με βάση τα οποία είναι δυνατό να διατυπωθούν προτάσεις όπως:

- Εφαρμογή πολιτικής στεγαστικής αποκατάστασης που να μην προσκρούει στην ανεπάρκεια του ύψους των δανείων.
- Παροχή εξειδικευμένης πληροφόρησης, προσαρμοσμένης στις ανάγκες του σεισμόπληκτου πληθυσμού.
- Υλοποίηση της στεγαστικής αποκατάστασης σε συνάρτηση με άλλους παράγοντες: π.χ., αστική ή αγροτική περιοχή, πυκνότητα δόμησης, τιμές γης, ιδιοκτησιακό καθεστώς κ.λπ..
- Λήψη μέτρων για την ελαχιστοποίηση των κοινωνικών και ψυχολογικών συνεπειών λόγω των προσωρινών μεταστεγάσεων, μέχρι την επισκευή ή την ανέγερση της κατοικίας γενικότερα.
- Παροχή ψυχολογικής στήριξης στον πληγέντα πληθυσμό και ιδιαίτερα σ' εκείνους οι οποίοι έμειναν άστεγοι, έχασαν την εργασία τους, βίωσαν τραυματικές εμπειρίες ή των οποίων επιδεινώθηκαν προϋπάρχοντα προβλήματα.